

Jakob Olsson, *Sladdbarn, vuxennätverk och digitala spänningar. Digitalisering och mediestrید i barn- och ungdomslitteraturen i Sverige 2000–2019*, Karlstad: Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap, 2024, 265 s. (diss. Karlstad)

<https://doi.org/10.54797/tfl.v54i3-4.51466>

För att börja med det uppenbara: under de senaste decennierna har digitaliseringen accelererat för varje år som gått. Denna närmast exponentiella process har under denna tid varit föremål för ett antal kontroverser, inte minst i relation till den uppväxande generationen. Mot den bakgrunden kan det knappast beskrivas som något annat än en väldigt god idé att skriva en doktorsavhandling i litteraturvetenskap som följer denna utveckling – genom barn- och ungdomslitteraturens lins. Jakob Olssons doktorsavhandling *Sladdbarn, vuxennätverk och digitala spänningar. Digitalisering och mediestrید i barn- och ungdomslitteraturen i Sverige 2000–2019* är därför en på många vis helt självklar avhandling, då den syftar till:

att fördjupa förståelsen för hur 2000-talets barn- och ungdomslitteratur relaterar till samtidens digitaliseringsprocesser och mediestrider som just barn- och ungdomslitteratur – det vill säga böcker producerade av vuxenvärlden, för unga läsare, utifrån en vuxen förståelse för barn- och ungdomen samt vad unga vill och behöver läsa. (s. 12)

Förståelsen för barn- och ungdomslitteraturen som en arena för maktkamp mellan vuxna och barn är idag etablerad inom barnlitteraturforskningen, under inflytande av namn som Jacqueline Rose, Perry Nodelman, Maria Nikolajeva och Clémentine Beauvais. I Olssons undersökning kokas denna förståelse ned till begreppen *representation* och *didaktisering*, kring vilka studiens forskningsfrågor rör sig.

Att fundera kring *huruvida* en sådan undersökning fyller någon funktion utan att bli platt och truistisk är ett närmast omöjligt uppdrag – forskningsvärdet är alltför uppenbart. Då är det betydligt mer värt för en recensent att vända och vrida på *hur* en sådan undersökning bäst genomförs. I Olssons fall har ambitionen varit att förhålla

sig till ett påfallande stort material: såväl bilderböcker för små barn som ungdomslitteratur, såväl skönlitteratur som facklitteratur, såväl översatt litteratur som litteratur som originalpublicerats på svenska. Detta inkluderande drag ger Olsson en möjlighet att kartlägga stora tendenser under den tid materialet hämtas från (2000–2019). Sammantaget ingår 249 böcker i avhandlingens material, som valts ut genom att de i Svenska barnboksinstitutets bibliotekskatalog indexerats med ämnesord som anknyter till digitalisering. Men valet att inkludera ett så stort material innebär samtidigt att möjligheten till fördjupning i kvalitativa frågeställningar begränsas något.

Detta dilemma har Olsson valt att hantera genom att eftersträva balans i undersökningen mellan kvantitativ och kvalitativ metodik. Analysen delas följaktligen upp i två delar: dels dras kvantitativa växlar utifrån bibliografiska data, ämnesord med mera, dels genomförs en tematisk analys av det stora materialet. Den senare analysen landar i tre huvudsakliga teman, *Det digitalt kompetenta barnet*, *Det dataspelande barnet* och *Det sociala medieanvändande barnet*, vilka också ger avhandlingen dess huvudsakliga disposition. Dessa teman har olika tydlig förankring i olika delar av materialet, såväl tidsmässigt som i relation till de tänkta läsarnas ålder, och denna fördelning utgör studiens huvudsakliga resultat.

Olsson gör inledningsvis en poäng av att valet av barn- och ungdomslitteratur som material ger en särskild möjlighet att diskutera digitaliseringen i termer av makt – vilket i forskningsfrågorna, som sagt, bryts ned till att handla om *representation* och *didaktisering* (s. 13). En stor del av barnlitteraturforskningen har under de senaste decennierna lyft fram maktperspektivet mellan barn och vuxna som konstituerande för barnlitteraturen som fenomen, vilket utgör en viktig fond för Olssons undersökning. Av dessa skäl kompletteras undersökningen av periodens digitaliseringsprocesser med ett fokus även på dess mediestrider – vilket syns i avhandlingens undertitel.

I relation till dessa mediestrider hämtas en lång räckta teorier från olika teoretiska fält, och presenteras såväl initierat som föredömligt tydligt. Från diskurs- och mediekritiskt håll anförs flera namn: John Durham Peters, Michel Foucault, Donna Haraway, N. Katherine Hayles, Friedrich Kittler, Patricia G. Lange, Lev Manovich och Marshall McLuhan med flera, och från barnlitteraturforskningen

hämtas bland andra Clémentine Beauvais, Maria Nikolajeva, Jacqueline Rose och Roberta Seeliger Trites. Därtill hänvisas det specifikt kring representationsbegreppet – till namn som Jørgen Bruhn och Lars Elleström – och kring didaktiseringen – till Gert Biesta. Merparten av dessa teoretiker behandlas med en flyhänthet och språklig stringens som imponerar. Samma stringens präglar också presentationen av primärmaterialet i de mer analytiskt inriktade kapitlen. Stilistiskt betraktat är detta avhandlingsarbete helgjutet. Snårig och abstrakt filosofisk text, å ena sidan, och barnlitteratur som pendlar från högkvalitativ till starkt schablonartad, å den andra, presenteras med samma respekt och samma lätta hand – utan att falla in i vare sig alltför repetitiv eller alltför stram ton. Boken fungerar som en stilistisk helhet, vilket är en bedrift med tanke på heterogeniteten dels *mellan* dess olika delar, dels *inom* det material som presenteras. Denna noggrannhet gör att man som läsare känner sig behandlad med stor respekt, vilket är en styrka som i förlängningen gör boken öppen och tillgänglig för läsare från många olika sammanhang. Som bok betraktad är detta på så vis en väldigt fin volym – som jag hoppas kan få stor spridning.

Saken är dock den att det inte *bara* rör sig om en bok i det här fallet – utan också om forskning, rentav om en doktorsavhandling i litteraturvetenskap. Och när jag anlägger detta perspektiv blir jag tyvärr något mer kritiskt inställd. Att presentera ett så stort material som Olsson valt att göra ställer höga metodologiska krav på undersökningen, varför jag kommer att fördjupa mig något kring just metodiken.

I den kvantitativa delen har Olsson, som jag nämnde tidigare, valt att hantera det stora materialet genom att förhålla sig till den indexering som finns i Svenska barnboksinstitutets bibliotekskatalog. Detta trots att det vid ett flertal tillfällen i framställningen framgår att denna indexering är något av ett lapptäcke när det gäller flera av de ämnesord som undersökningen intresserar sig för (såsom ”datorspel”, ”bloggar” och ”sociala medier”). Det framkommer exempelvis att retroaktiv indexering för tidigare material skett för vissa ämnesord (exempelvis ”internet”), medan motsvarande inte skett i andra fall (för en sammanställning, se s. 51). Detta är i sig inte underligt, då de aktuella ämnesorden beskriver en tekniskt föränderlig samtid,

och Svenska barnboksinstitutet är en i sammanhanget liten organisation. Men jag hade velat se mer av kritisk metoddiskussion kring detta, och kanske även en alternativ indexering från någon annan biblioteksdatabas för att kompensera för dessa osäkerheter. Som det är nu sätts en hel del av undersökningens kvantitativa resultat (som presenteras i ett appendix bestående av en bibliografisk inventering av primärmaterialet, samt i form av tre tabeller på s. 51, 56 och 58) inom parentes på grund av vad Svenska barnboksinstitutet råkat hinna med i form av retroaktiv indexering. Det gör därmed också att undersökningen strängt taget inte helt förmår besvara de forskningsfrågor som ställs initialt.

När det gäller den kvalitativa delen av undersökningen återfinns också en del problem. Det som först läggs upp som en teoretiskt driven ansats om maktperspektiv i barnlitteraturen tappar visst momentum efterhand. Skälet till detta är inte minst att den teori som presenteras så noggrant i inledningen inte omsätts i tillräckligt hög grad – väl framme vid analyserna kokas den teoretiska ramen ned till några enskilda begrepp, och i denna process går en hel del nyanser förlorade. Ett tänkbart skäl till varför det blivit så är att de 249 böcker undersökningens analysmaterial består av aldrig riktigt blir behandlade som skönlitteratur. Den metod som tillämpas tar inte i särskilt hög grad hänsyn till litterära grepp – utan fokuserar framför allt de skönlitterära verkens innehåll. För att fullt ut nå de maktkritiska ambitioner som utlovas i inledningen hade undersökningen behövt att ett tydligare litteraturbegrepp inlemmats i metoden, inte minst eftersom det stora och heterogena materialet spretar så påtagligt när det gäller litteraciteten. Att kvalitativt närma sig bilderböcker för små barn tarvar exempelvis en hög förståelse för samspelet mellan text och bild, samt mellan vuxenläsarinstanten och barnläsarinstanten. Att närma sig facklitteratur för mellanåldern ställer helt andra specifika krav, precis som litterär analys av ungdomsromaner gör. Men på den punkten görs inte tillräcklig åtskillnad, som jag bedömer det. Ur ett litterärt perspektiv behandlas det heterogena materialet på ett alltför homogent vis, vilket gör att analyserna av sådant som didaktisering, representativitet och mediestrider inte ges de nyanser de hade förtjänat, och framför allt inte de nyanser som utlovas.

För att nyansera de slutsatser som den tematiska analysen ger kunde dessa resultat förslagsvis ha kompletterats med några enstaka litterära analyser, som kunde fungera som exemplar på hur de teman som återfunnits i hela materialet fungerar litterärt. Ett sådant förfarande hade så klart riskerat att göra undersökningen till ett ännu större arbete, men för att svara mot avhandlingens syfte – och de forskningsfrågor som ställs – hade det varit en framkomlig väg. Då hade också inledningens maktkritiska ansats kunnat integreras i analysen. De teoretiska problemställningar som inledningsvis lyfts fram via exempelvis Beauvais, Nikolajeva och Trites är så pass komplexa att de behöver en mer litterärt anpassad form av kvalitativ analys för att komma till sin rätt.

Detsamma gäller användningen av Biesta, vars tre huvudsakliga begrepp ”kvalifikation”, ”socialisation” och ”subjektivering” i Olssons framställning alltför mycket behandlas som funktioner som kan tillskrivas innehållet i olika böcker i materialet. Saken är dock den att dessa begrepp varken är symmetriska eller jämbördiga i Biestas teoribygge. Hans poäng är snarast att de två första (kvalifikation och socialisation) har en tendens att överbetonas i relation till det tredje (subjektivering), samt att detta sker på grund av att deras tydligare kvantifierbarhet harmonierar med de mätbarhetsdiskurser som präglar samtidens utbildningssystem. Även hos Biesta finns därmed en maktkritisk udd som tyvärr inte kommer fram i Olssons analyser. När avslutningskapitlet konstaterar att ”[i] en och samma text går det ofta att finna [Biestas] samtliga aspekter, men lika ofta är det en eller två av dem som dominerar” (s. 215 f.) är det ett påfallande grundresultat i relation till de inledande maktkritiska ambitionerna.

Sammanfattningsvis är det mitt intryck att Jakob Olsson i sin doktorsavhandling i litteraturvetenskap inte balanserar vetenskapligheten med riktigt samma skicklighet som han balanserar stilistiken. Avhandlingen lovar inledningsvis en hel del saker som tappas bort på vägen från syfte och teorigenomgång, via metodbeskrivning, till faktisk analys. Det är min bedömning att detta i mångt och mycket har att göra med valet att ge sig i kast med ett så stort och heterogent material, utan att göra avkall på de kvalitativa ansatserna. Jag hade åtminstone velat se mer kritisk reflektion kring effekten av detta val, exempelvis i ett något mer ambitiöst hållet avslutande diskussions-

kapitel. Istället får jag ett sex sidor kort sammanfattande avslutningskapitel med den i sammanhanget fyndiga titeln ”Utloggning”. Återigen – stilistiskt snyggt, men vetenskapligt en aning grunt.

Med detta sagt har jag också haft stor behållning av att läsa denna bok. Den generösa genomgången av ett så stort material, och de både diakrona och synkrona tendenser som pekas ut där, utgör inte minst ett mycket värdefullt grundforskningsarbete. Förhoppningsvis kan denna avhandling därigenom lägga grunden till, och inspirera, just den form av mer litteraturvetenskapligt och kvalitativt inriktade analyser av enskilda verk jag efterlyst ovan.

Johan Alfredsson

**Louise Almqvist, *Störande litteraturundervisning. Litteratur, demokrati och värdegrundsarbete*,
Malmö: Ellerströms förlag, 2024, 367 s. (diss. Umeå)**

<https://doi.org/10.54797/tfl.v54i3-4.51469>

Louise Almqvists avhandling *Störande litteraturundervisning. Litteratur, demokrati och värdegrundsarbete* har, precis som titeln signalerar, ett konfrontativt anslag som utmanar konventioner och tar ett nytt grepp om litteraturens möjligheter i skolans värdegrundsarbete.

Avhandlingen består av fem kapitel: en inledning, tre analyskapitel och en avslutning och framstår som både välskriven och angelägen. Redan i de första meningarna slår Almqvist fast att sexualitet och relationer numera är tydligt framskrivna i grundskolans läroplan *Lgr22* och att sexualitet, samtycke och relationer har tillkommit som ett ”kunskapsområde”, vilket bland annat innebär att ”maktstrukturer kopplade till kön” kritiskt ska granskas och att eleverna ska ges möjlighet att utveckla ett ”kritiskt förhållningssätt” till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang (s. 9). Almqvist vill därför utforska ”skönlitteraturens potential för att bedriva demokratisk undervisning” (s. 11) och lyfta normkritiska perspektiv och skapa en riskfylld litteraturredaktisk undervisning. Avhandlingens syfte är att ”utveckla ett förhållningssätt till litteratur-